

MƏHƏMMƏDHÜSEYN ŞƏHRİYARIN YARADICILIĞINININ TƏDRİSİ

*Ramiz QASIMOV,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli söz ustadlarından biri Məhəmmədhüseyn Şəhriyərdir. "Azərbaycan xalqını dünyaya tanıtdıran, onun milli mədəniyyətinə vüqar gətirən şairlərin sırasında Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın özünəməxsus yeri var" (9, s. 48). Onun yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan poeziyasının inkişafında mühüm xidmətlər göstərmişdir. Anadilli şeirimizin zənginləşməsində Şəhriyar yaradıcılığının müstəsna xidmətləri var. Həyatı keşməkeşlərlə dolu olan böyük sənətkarın zəngin irsi Azərbaycan şeirinin inkişafına xidmətlərlə bərabər, milli dəyərlərimizə, xüsusilə ana dilimizə qoyulan ən sanballı mənəvi abidədir.

Cox haqlı olaraq deyilmişdir ki, "hansı dildə yazmasından asılı olmayaraq, Şəhriyar həmişə vicdanın səsinə qulaq asan, qəlbində tüğyan edən duyğuları, başından keçən fikirləri səmimiyyətlə əks etdirən sənətkar idi" (7, s.7). Şairin öz dilindən deyilən sözlər də bunu aydın ifadə edir:

*Dedim: Azər elimin bir yaralı
nisgilyəm mən.*

*Nisgil olsam da, gülüm, bir əbədi
sevgilyəm mən.*

*El məni atsa da, öz gülşənimin
bülbulüyəm mən.*

*Elimin farsca da dərdini söylər diliyəm
mən.*

*Haqqa doğru nə qaranlıq isə, el
məşəliyəm mən.*

Əbədiyyət gülüyəm mən! (6, s. 68)

Doğrudan da, Məhəmmədhüseyn Şəhriyar sadə və anlaşılıqlı Təbriz dialektində yazdığı əsərlərlə mənsub olduğu xalqının yaxşı-yaman dərdlərinin "haqq səsi", "dərdini söylər dili" kimi çıxış etmişdir. Doğru deyilmişdir ki: "Dərin vətən, torpaq, millət sevgisi olan Şəhriyada insan haqları, mənəvi azadlıq, əzm və iradə sərbəstliyi məsələləri önəmli yer tutur" (9, s. 56). Buna görə də onun yaradıcılığında ana dilimizə məhəbbət, xalqın min illərlə tarixini özündə yaşadan, el birliyi və həmrəylik bağları olan adət-ənənələr xüsusilə yer alır, sanki bütün bu xalqı keyfiyyətlərin stolüstü kitabı kimi çıxış edir. Ancaq bunu da qeyd etmək lazımdır ki, şairin milli ruhlu şeirlərinin tarixi anası Kövkəb xanımla söhbətindən sonra başlayır və güclənir. Mənbələrə görə, şairin anası Kövkəb xanım ona iradə olaraq bildirmişdir ki, "bala, sən necə şöhrətli bir şairsən ki, mən sənin dilini başa düşə bilmirəm?" (2, 4). Şairin özü də demişdir ki, "Rəhmətlik anam Tehrana gəldiyi vaxtdan onun sehirli nüfuzunun təsiri ilə yaddaşında qoruyub saxladığı keçmiş xatirələrini mənə danışmaqla şirin nağıllar mənim yavaş-yavaş ölü ruhuma can verdi" (3, s. 441). Şair bu tərbiyəvi söhbətdən sonra bütün qəlbi və ruhu ilə yazdığı ölməz "Heydərbabaya salam", o cümlədən "Səhəndiyyə", "Türkün dili" və b. əsərlərlə sanki ana-vətən qarşısındakı "günahlarını" yumağa çalışmış, bu

əsərlərlə özünün vətəndaşlıq duyğuları və vəzifələrinə nəzər salmış, özünün əzəmətli vətəndaşlıq simasını əks etdirmişdir. Ancaq bunu da etiraf etmək lazımdır ki, şairin "Türkün dili" şeirində də yazdığı, "türkün dilin sevgili, istəklilə dil olmaz" (6, s. 99), - deyər etiraf etdiyi şirin, ahəngdar, qədim şeir-sənət dili kimi şöhrət qazanan Azərbaycan dili onun əsərlərinə nailiyyət və şöhrət qazandırdığı kimi, şairin dərin və intəhasız istedadı da ana dilində poeziyamızın ən kamilləşmələrinin yaranmasına şərt olmuşdur.

Bu baxımdan şairin böyük istedad və yüksək təblə yazılmış "Heydərbabaya salam" poeması xüsusilə diqqətəlayiqdir. Belə ki, bu əsərdə Şəhriyarın uşaqlıqdan aralarında böyüdüüyü adi insanların, sadə xalqın həyat tərzini, adət-ənənələrini, dilini, söz-savlarını bütün incəlik, dəqiqlik və təfərrütlə təqdim etmişdir. "Hopdurduğu hadisə, əhvalat və təəssürlərin "yenidən dirilməsi" və "canlandırılması" nəticəsində ortaya çıxmışdır. Demək, şair bir növ poemanı qəlbində tarixən yaşatmış, onun ortaya çıxması üçün şərait "axtarmışdır". Və şirin xatirələrdən təsirlənən Şəhriyar öz poemasını anasının ilıq nəfəsinə qatıb gözəl əsər yaratmışdır. Bəlkə də bu səbəbdəndir ki, ... "Heydərbabaya salam" poeması hər bir azərbaycanlı üçün ana laylası qədər əziz və müqəddəsdir. Ustad Şəhriyar Hedərbaba dağından bir tribuna kimi istifadə edərək öz arzu və istəklərini bütün dünyaya bəyan etmişdir" (10, s. 165). Bu mənada "Heydərbabaya salam" poeması şairin göz açıb gördüyü doğma ellər, Cənubi Azərbaycan haqqında, milli həyatımız, məişətimiz, psixologiyamız haqqında vüsətli bir şairanə ensiklope-

diyadır" (5, s. 20). Bu əsərdə ilin hər fəslində ana təbiətin al-əlvanlığı, gözəlliyi, fəslə uyğun halı, vəziyyəti, insanların həyat tərzini, davranışları, adətləri və sair əks olunmaqla oxucuları yurda, vətənə, xalqa və onun həyatına yaxınlaşdırmış olur. Bu baxımdan Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" əsəri o taylı-bu taylı həyat sürməyə məhkum edilmiş xalqımızın bir-birinə mənəruhən yaxınlaşması üçün olduqca əhəmiyyətli mənəvi körpü rolunu oynayır. Çünki adət-ənənələr, ana dili ayrı-ayrı sərhədlər daxilində yaşayan bir millətin, xalqın vahidlik, milli birlik pasportu, kimliyidir. Şairin bu poemada xalqa müraciətlə dediyi aşağıdakı misralar da birlik və həmrəyliyə çağırış şüarları kimi səslənir:

Heydərbaba, göylər bütün dumanlı.

Günlərimiz bir-birindən yamandı.

Bir-birizdən ayrılmayın, amandı!

Yaxşılığı əlimizdən alıblar,

Yaxşı bizi yaman günə salıblar.

Bir uceydim bu çırpınan yelinən,

Bağlaşeydim dağdan aşan selinən.

Ağlaşeydim uzaq düşən elinən,

Bir göreydim ayrılığı kim saldı,

Ölkəmizdə kim qırıldı, kim qaldı?! (6,

s. 47-48)

Bu misralarda şairin dərin nisgil, narahatlıq və həsrəti ifadə olunduğu kimi, düşmənlərə də hədsiz nifrəti, qəzəbi və üsyanı da əks olunmuşdur. Buna görə də mübariz şair: "Heydərbaba, mərd oğullar doğğınən, namərdlərin burunların ovğınən", (6, s. 48) – deyər xalqını mübarizəyə, ayrılıq və həsrəti ortadan götürmək üçün üsyana səsləyir. Bu mənada, poemada ictimai motivlər də az deyil.

"Heydərbabaya salam" poemasında xalqın çətinlikləri, dərdi-səri, həyat və

yaşayış problemləri, güzəran sıxıntıları da özünə yer alır. Buna görə də deyilmişdir ki, əslində kiçik bir dağ olan Heydərbaba Şəhriyarın sənət dili və təsviri ilə ən əzəmətli bir dağ kimi görünür. Şəhriyar onun əzəmətinin təsviri ilə ikiyə bölünmüş bir xalqın mənəvi bütövlük əzəmətini, eləcə də mənsub olduğu xalqının, el-obasının dərdləri və problemlərinin obrazını yaratmışdır. Buna görə də elə təsvir olunmuşdur ki, sanki “Heydərbabanın arxasında dağlar dayanmışdır” (1, s. 350).

Poemada sadə xalq həyatının etnoqrafik təsviri də əsas yer alan məsələlərdəndir. Şair sanki bir rəssam kimi sadə adamların güzəran və həyatını ustalılıqla təsvir etmiş, bununla da xalq həyatının mükəmməl təsvir olunduğu əbədiyaşar və etibarlı bir mənbə yaratmışdır. Poemada “bəşəri və milli duyğuları vəhdətdə, sənətkarlıq qüdrəti ilə sadə poetik dildə təsvir etməsi Şəhriyara şöhrət qazandırmışdır” (7, s. 24). Bu baxımdan Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poeması Azərbaycan xalqının mənəvi həyatının mükəmməl təsvir olunduğu etibarlı bir qaynaq olaraq ədəbiyyatımızda və digər sahələrdə öz əhəmiyyətini qorumaqdadır. Bu əsər ədəbiyyatımızda öz ənənəsini də yaratmış və “yazılan onlarca nəzirə və mənzum cavablardan da görüldüyü kimi, bu ənənə XX əsrdə yeni vüsət almışdır” (3, s. 445).

Şairin qələm gücü çox vüsətli və sənətkarlıq istedadı çox təbldir. Adı həyat hadisələrini təsvir oxucuya həmin həyatı yaşamaq imkanı bəxş edir. Şairin:

*Səhər tezdən naxırçılar gəlirdi,
Qoyun-quzu dam-bacada mələrdi.
Əmməcanım körpələrin bələrdi,
Təndirlərin qavzanardı tüstüsü,*

Çörəklərin gözəl iyi, istisi (7, s. 47)

– misralarında sadə kənd həyatı elə mükəmməl poetik təsvirini tapıb ki, oxucu bu həyat və yaşantının duyğularını özündə duymaq və yaşatmaqda çətinlik çəkmir. Bu hisləri yaşayan oxucu isə bir anlığa həmin günlərə, vaxta gedərək təndirin tüstüsünü, bişən çörəklərin ətrini burnunda hiss edir. Bütün bunları nəzərə alaraq demək olar ki, “Heydərbabaya salam” mənzuməsini doğma ana dilində qələmə almaqla Şəhriyar ...mənəvi inqilab yaratdı, türk dünyasını sözün ecəzkar qüdrəti ilə oyatdı” (7, s. 24).

Ustad Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın əsərlərində “Azərbaycan xalqının və bütövlükdə dünyanın sevinc və kədəri, ümid və inamları, qaygıları və arzuları ifadə olunmuşdur” (4, s. 21). Amma bununla belə Məhəmmədhüseyn Şəhriyar öz yaradıcılığında bəzi mövzularda nə qədər bəşəridirsə, bir sıra mövzularda daha çox milli şairdir. İstər fars, istərsə də ana dilində yazdığı şeirlərində elinin dərdlərini söylər dil olan şair milli məsələləri ümumiləşdirməyə və təqdim etməyə nail olur. Onun “Məmməd Rahim həzrətlərinə cavab”, “El bülbülü”, “Süleyman Rüstəm”, “Qardaşım Süleyman Rüstəm”, “Döyünmə, söyünmə”, “Oyun olduq”, “Azərbaycan”, “Əsir Azərbaycanıma xitab”, “Türkün dili” və başqa şeirlərində şair mənsub olduğu xalqının dərdlərini, onun istiqlalı, xoşbəxtliyi və birliyi ideallarını əks etdirir. Şair “Əsir Azərbaycanıma xitab” əsərində ölkəsinə müraciətlə deyir:

*Fədakarlıq güniüdür, qalx, anam
Azərbaycan!*

*...Ey min-min bəlalara sinə gərib, mərd
duran,*

Ey düşmənlər önündə qaya kimi sərt

duran...

*Ahın dağlara düşsün, göz yaşın du-
manlara,*

*Ey məhəbbət, ey ülfət məskəni məğrur
Vətən! (6, s. 240)*

Şairin “Azərbaycan” şeiri isə ümumən bu mövzuda yazılmış əsərlər içərisində ən yaxşı nümunələrdən biridir:

*Könlüm quşu qanad çalmaz sənsiz bir
an, Azərbaycan,*

*Xoş günlərin getmir müdam
xəyalımdan, Azərbaycan!*

*Səndən uzaq düşsəm də mən, eşqin ilə
yaşayıram,*

*Yaralanmış qəlbim kimi qəlbi viran
Azərbaycan... (6, s. 176).*

Şeir farsca yazılmasına baxmayaraq (Şeir F.Sadıq tərəfindən tərcümə edilib-R.Q.), şairin vətəndaşlıq duyğularını mükəmməl əks etdirən ən sanballı nümunələrdən biridir. “Elimin farsca da dərini söylər diliyəm mən”, (7, s. 68) – deyən şair burada xalqının arzuları uğrunda daha çox mübariz, qətiyyətli, onun qəhrəmanlığı, mübarizliyi, fədakarlığı və sədaqətini qabarıq təqdim edir, bunun müqabilində düçar olduğu dərdlərə görə istilaçıları tənqid və qınaq edir:

*Bütün dünya bilir sən qüdrətinlə,
dövlətinlə*

*Abad olub, azad olub mülki-İran,
Azərbaycan!*

*İgidlərin İran üçün şəhid olub,
əvəzində*

*Dərd almısan, qəm almısan sən İrandan,
Azərbaycan! (6, s. 176)*

Qeyd edək ki, şair bu fikri “Əsir Azərbaycanıma xitab” əsərində də işlətməklə xalqının mübarizə ruhunun özünə deyil, yadlara xidmət etdiyini təəssüf

hissilə qarşılayır:

*Qorudun canla, başla ellərin iqbalını,
Qorudun bir ər kimi İran istiqlalını (6,
s. 240).*

“Azərbaycan” şeirində mübarizə ruhu da qüvvətlidir. Müəllifin mübarizəyə səslənişi onun istiqlal üçün darıxan və qüvvətlə döyünən qəlbini səsi kimi özünə yer tapır.

*Övladların nə vaxtadək tərki vətən
olacaqdır?*

*Əl-ələ ver, üsyan elə, oyan, oyan,
Azərbaycan!*

*Bəsdir fəraq odlarından kül ələndi
başımıza,*

*Dur ayağa! Ya azad ol, ya tamam yan,
Azərbaycan! (7, s.176)*

– misrası bütün Azərbaycana və azərbaycanlılara səsləniş kimi qiymətləndirilməlidir.

Şəhriyar eyni cəsarətlə “Məmməd Rahim həzrətlərinə cavab” şeirində milli birlik və bütövlük məsələsinə toxunur:

*İnsanlarıq, insanları xoşlayın,
Bir millətlik birləşməyə başlayın.*

*Bu xan-xanlıq hökumətin boşlayın.
Bu gün bəşər gərək olsun bir millət,*

*Bir millətə olarmı yüz hökumət? (7, s.
75)*

Şairin “El bülbülü” şeirində də cəsarətlə dediyi: “O tay, bu tay, fərqi yoxdu, vətəndi” (6, s. 81) misrası şairin cəsarətli vətəndaşlıq duyğularının ifadəsi, Azərbaycanın siyasi və mənəvi birliyi haqqındakı düşüncələrinin örnəyidir. Bu mənada “Şəhriyar: “Siyasət adlı məndə bir mərəz yox”, - desə də, aydın bir milli siyasətlə xalqının və məmləkətinin illər uzununu istismar edildiyini, müxtəlif siyasi oyunlara qatıldığını geniş xalq kütlələrinə dərk etdirməyə çalışmışdır” (4, s. 30).

Beləliklə, Məhəmmədhüseyn Şəhriyar

yaradıcılığı milli və bəşəri mövzulara həsr olunmuş, aktual məsələlərlə zəngin bir poeziya, xalqın mənəviyyat mənbəyi, bəşəriyyətin ideallar lövhəsidir. "Ümumbəşəriyyət, beynəlmiləllik Şəhriyar poeziyasının üföqlərini genişləndirən yaradıcılıq qanunauyğunluğu kimi meydana çıxır. ...Öz ölkəsinin, xalqının taleyi ilə bağlı olan vətənpərvər şair beynəlmiləlçi, humanist bir sənətkardır" (2. s. 5-7). Bu baxımdan Şəhriyar təkçə Azərbaycan xalqının deyil, bütövlükdə bəşəriyyətin ən nəhəng söz adamlarından biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Akpınar Y. *Azeri edebiyatı araşdırmaları*. İstanbul: Emek Matbaacılık, 1994.
2. Büllür H. *Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar*. Bakı, "Elm", 1984.
3. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XX əsr). İki cildə, II c. Bakı, "Qanun", 2013.

4. Həbibbəyli İ. *Ustad Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar*. Bakı, "Elm", 1999.

5. Nəbiyev B. *Kəlamın vüsəti // M.Şəhriyar. Seçilmiş əsərləri*. (Tərtib edənlər: N.Rizvan, X.Quliyeva, İ.Qəribov). Bakı, Avrasya press, 2005.

6. Şəhriyar M. *Seçilmiş əsərləri*. (Tərtib edəni və ön sözün müəllifi akademik İ.Həbibbəyli). Bakı, "Çaşıoğlu", 2004.

7. Şükürova E. *Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar (həyatı, mühiti, yaradıcılığı)*. Bakı, "Maarif", 1999.

8. *Ustad Seyid Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar*. Divani-türki (Ə.Fərdinin tərtibindən transliterasiya edəni və redaktoru H.Xeyrullaoğlu). Bakı: 1993.

9. Ənvəroğlu H. *Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri*. Bakı, "Elm", 2004.

10. Quliyev E. *Şəhriyar poeziyası və milli təkamül*. Bakı, 2004.